

I N L E D N I N G.

Fögderiet omfattade hela landskapet d.v.s. socknarna; Alnö, Attmar, Borgsjö, Haverö, Holm, Hässjö, Indal, Liden, Ljustorp, Njurunda, Selånger, Skön, Stöde, Sättna, Timrå, Torp, Tuna och Tynderö.

Det odelade Medelpads fögderi ägde bestånd t.o.m. utgången av år 1881. Detta år beslöto statsmakterna, att fögderiet skulle delas i Medelpads östra och Medelpads västra, vilkas områden skulle sammanfalla med de 1879 bildade, likabenenämnda domsagornas. Genom Kungl. brev till länsstyrelsen i Härnösand den 6 augusti 1881 fastställdes, att kronofogde och härads-skrivare i Medelpads fögderi enligt egen önskan skulle vid uppdelningen behålla det östra fögderiet samt att förändringen skulle träda i kraft den 1 januari 1882.

Vid inventering den 12 april 1882 enades kronofogde Hagman, som varit den siste fogden i det odelade fögderiet och nu var den förste i det östra, samt vederbörande ombud om att, så vitt på dem berodde, handlingarna från det odelade fögderiets kronofogdekontor skulle tillhöra det östra fögderiets kronofogdekontor, vilken överenskommelse ju måste innebära, att handlingarna, i den mån de befunno sig i de lokaler, som senast varit det odelade fögderiets kronofogdekontor, skulle förbli där de voro.

Största delen av det gamla kronofogdearkivet befanns sig emellertid på Orsils eller Horsilje gård i Timrå socken. På denna gård hade under åren 1808-1855 landsstatstjänstemän residerat, därav kronofogdar (med vissa avbrott) 1826-1855. När gården vid kronofogdeskifte 1855 upphörde att vara kronofogdeboställe, tog den nye kronofogden med sig därifrån endast större delen av räkenskaperna -- fränsett uppbördsböckerna -- , ungefär

sista årgången av de inkomna breven och handlingarna samt löpande konceptböcker och diaries. Få år förut hade en kronolänsman, som från Orsil flyttat till Birsta i Sköns socken, medtagit ej blott väsentliga delar av länsmansarkivet utan även en mängd kronofogdearkivalier.

Det var emellertid ett omfattande bestånd av handlingar, kronofogdearkivalier och andra, som blev kvar på Orsil.

Av detta bestånd förskingrades eller förstördes sedan under årens lopp betydande delar. Det är en historia, som inte saknar sina drastiska poänger.

I början av 1900-talet tillvaratogs dock betydande mängder handlingar av representanter för kulturhistoriska intressen. I främsta rummet är att nämna vad som kom i förvar hos Kulturhistoriska föreningen Murberget i Härnösand (det mesta) och hos Medelpads fornhem i Sundsvall.

Då kronofogdarnas verksamhet med utgången av år 1917 upphörde, fördes deras arkiv i de län, som vid den tiden ej tillhörde något landsarkivdistrikt, till vederbörande länsstyrelse.¹⁾ Till länsstyrelsen i Härnösand kommo sålunda de delar av Medelpads fögderis kronofogdearkiv, som förvarats hos kronofogden i Medelpads östra fögderi.

Från denna länsstyrelse mottog landsarkivet i Härnösand, sedan dess verksamhet år 1935 börjat, jämte andra västernorrländska kronofogdearkivalier, även de nyssnämnda från Medelpads fögderi.

Senare inledde landsarkivet förhandlingar med såväl Kulturhistoriska museet Murberget som med Medelpads fornhem, och överenskommelse träffades med båda dessa institutioner om deposition i landsarkivet av sådana hos dem förvarade handlingar, som voro att hänföra till statliga arkiv.

Vidare har vad som ännu 1949 fanns kvar på Orsils och Birsta gårdar i görligaste mån samlats och överförts till landsarkivet. Även på andra håll ha efterforskningar efter skingrade landsstatsarkivalier företagits, vilka efterforskningar bl.a. resulterat i att handlingar från Torsboda i Hässjö socken, varest tidvis kronofogdar och länsmän varit bosatta, blivit överlämnade till landsarkivet. Att nya fynd kunna göras är troligt. Enstaka fragment av kronofogdearkivet befinna sig hos samlare, som vägrat överlämna dem till landsarkivet.

Till väsentlig del har dock Medelpads fögderis splittrade kronofogdearkiv nu kunnat återsamlas.

---

1) Att norrlandslännen rent formellt sorterade under landsarkivet i Uppsala, fick ingen betydelse i detta sammanhang.

x M s. 21

Fullständig samsortering av handlingarna har ej ägt rum, utan de båda depositionerna äro var för sig uppdelade på egna volymer, vilka tillsammans med övriga volymer i vederbörlig kronologisk ordning placerats under respektive serier. Depositionen från Murberget i Härnösand, "röd deposition", utmärkes å volymerna med ett rött "Dep." och i förteckningen med ett "Dep.", understruket med rött. Depositionen från Fornhemmet i Sundsvall, "grön deposition", utmärkes på motsvarande vis å volymerna med ett grönt "Dep." och i förteckningen med ett "Dep.", understruket med grönt.

Av från Orsil, Birsta och Torsboda härrörande handlingar -- vare sig de kommit direkt till landsarkivet eller via de båda museerna -- ha de som ansetts icke tillhöra kronofogdens i Medelpads fögderi arkiv till största delen varit att lägga till häradsskrivarens i Medelpads fögderi arkiv eller till olika medelpadska kronolänsmansarkiv. Mången gång har emellertid ett säkert fastställande av proveniensens icke kunnat ske, vadan det varit med tvekan som en del handlingar inordnats i kronofogdearkivet eller i något av de andra nyssnämnda. En del privata handlingar ha fått bilda enskilda arkiv, däribland ett under namnet "Orsilarkivet".

Beträffande grön deposition äro förhållandena särskilt komplicerade, ty dit höra även handlingar, som ej varit på Orsil men före leveransen till landsarkivet sammanblandats med orsilhandlingar. I viss mån är så även fallet med lev. 30/1949 av röd dep. Handlingar tillhörande grön deposition ingå förutom i olika förut nämnda arkiv även i Södra Ångermanlands fögderis såväl häradsskrivare- som kronofogdearkiv, i Gävleborgs länsstyrelses såväl landskanslis som landskontors arkiv, i Härnösands stadsarkiv samt i pergaments- och pappersbrevsamlingen, varjämte några strödda handlingar fått bilda samlingen "Medelpads fornheims deposition".

Utöver vad i ovanstående framställning meddelats hänvisas till E. Dahlgren, Arkivalierna på Orsil (i Domum Boethianum) Sthlm 1950. Se även landsarkivets ämbetsarkiv: Protokoll 16/5-18/5 1949 (ID 405/1949), 25/10 1949 (ID 823/1949); PM 9/11-12/11 1949 (ID 947/1949), 9/5 1952 (ID 737/1952); Anteckn. 12/3 1954 (ID 220/1954) samt Orsildossién över huvud.

Vid ingången av år 1959 fördelade sig det i landsarkivet förvarade Medelpads fögderis kronofogdearkiv väsentligen på följande leveranser.¹⁾

---

1) Jfr Dahlgren a.a. s. 104.

1. Det från länsstyrelsen i Västernorrlands län tillsammans med länsstyrelsehandlingar inkomna beståndet. Kvitt. 31/12 1936.
2. Depositioner från Kulturhistoriska föreningen Murberget (Röd dep.). Lev. 59/1947, 10/1948, 16/1948, 30/1949¹⁾, 77/1953, 6/1956, 15/1956.
3. Depositioner från Medelpads fornhem (Grön dep.). Lev. 67/1948, 4/1950.
4. På Orsils gård insamlade handlingar. Lev. 14/1949. (Tryck lev. 16/1949.)
5. På Birsta gård insamlade handlingar. Lev. 31/1949. (Tryck lev. 31/1949.)
6. På Torsboda gård av bl.a. herr E. A. Sjöberg tillvaratagna handlingar. Lev. 63/1952, 7/1954.
7. Strödda handlingar ur Bångska familjearkivet. Lev. 15/1958.

En leverans av landsstatshandlingar från pastorsämbetet i Tuna (lev. 61/1947), som ursprungligen lades till Medelpads kronofogdearkiv, har efter vid ordningsarbetena 1957-58 företagen närmare undersökning funnits böra hänföras till kronolänsmannens i Tuna distrikt arkiv. Samlingen upptages i kronofogdearkivets förteckning under G XXIX med hänvisning till förteckningen över nämnda länsmansarkiv. *lev 13/1952.*

När under de första åren av landsarkivets tillvaro det från länsstyrelsen levererade Medelpads kronofogdearkiv skulle ordnas, fick en ej auktoriserad plan för kronofogdearkiv, använd i landsarkiv i västra Sverige och i härvarande landsarkiv senare betecknad "Plan I" ligga till grund. Det ansågs, att de lösa handlingarna i största möjliga utsträckning borde pressas in i där förekommande ämnesregister. Då handlingarna i allmänhet lågo i fullständig ordning så att akterna mestadels voro upplösta och praktiskt taget omöjliga att rekonstruera, blev ämnesindelningen ett verksamt medel att bringa en viss reda i pappersmängderna. Somliga handlingar voro diariieförda andra ej. Av de senare voro en del försedda med anteckning om inkomstdatum andra ej. Det gällde också att icke nedlägga för mycken tid på detta ordningsarbete i det nya landsarkivet, där en mångfald andra uppgifter tog den fåtaliga personalen i anspråk. Man måste nämligen i stor utsträckning sortera blad för blad. — En del sorteringsarbeten lämnades åt tillfällig, helt okvalificerad arbetskraft.

Sedan, åtminstone summarisk, ordning och förteckning åstadkommits, anträffades vid i landsarkivet bedrivna ordningsarbeten rörande länsstyrelsens i Härnösand arkiv m.m. handlingar, som visade sig tillhöra Medelpads kronofogdearkiv. Dessa handlingars insortering kunde ej undgå att medföra en ökning av förut befintliga inkonsekvenser och andra onöjaktigheter. Gång efter annan kommo handlingar i dagen, som medförde dylika insorteringar med därav följande förteckningsändringar.

---

1. Lev. 30/1949 synes huvudsakl. ha kommit till Murberget från Torsboda.

När slutligen depositionerna och arkivalieinsamlingarna under åren 1947-1950 tillkommo, sprängdes den gamla ramen fullständigt. Det nya stoffet var ej mindre disparat än det gamla, och svårigheterna att rätt fördela mellan kronofogde-, härads-skrivare- och länsmansarkiv blevo allt mer vanskliga att bemästra. Kompromisserna mellan kraven på konsekvens och kraven på minsta möjliga rubbning av förut bestående ordning bidrogo allt mer till att skapa förvirring.

Sedan emellertid ny förteckning utskrivits, och arkivet buntats etc., påträffades undan för undan nya "orsilsamlingar" å Murberget, vartill kommo handlingarna från Torsboda. Det nya stoffet, som från Murberget och Torsboda inkom till landsarkivet, var av samma karaktär som de äldre handlingarna vad ordningssvårigheterna angår, och dess tillförande till det gamla beståndet gjorde det förut hårt pressade och med svåra inkonsekvenser behäftade ämnesschemat ännu olustigare att utan rätt radikala ändringar bibehålla.

När nu ännu en gång en nyordning av Medelpads kronofogdearkiv skett, har hänsyn till förut befintlig ordning fått i större utsträckning än tidigare vika för kraven på rationalisering. En omarbetning enligt riksarkivets plan av år 1906, i landsarkivet betecknad "Plan II", har dock ansetts bli alltför tidsödande. Beträffande vissa detaljer visade sig f.ö. materialet icke passa till 1906 års plan. Alldeles utan spår av planen ifråga är dock ej den nya ordningen.

Beträffande protokollen, som i enlighet med "Plan I" hittills varit att finna dels under "Allmänna protokoll", A, dels under ämnesserierna, G, har vid den nu verkställda ordningen en samsortering med ämnesserierna, alltså under G, restlöst ägt rum.

Protokollen redovisas emellertid även under A, varvid hänvisning göres till resp. ämnesserier under G. I ämnesserierna redovisas de i anmärkningskolumnen. Att protokollen på så vis redovisas från i viss mån annan synpunkt under A än under G torde göra dem lättare tillgängliga än de tidigare varit.

Det har visat sig ogörligt att konsekvent skilja mellan kronofogdens egna protokoll och de protokoll av samma slag, som hans länsmän fört. Därför ha protokollen ifråga praktiskt taget redovisats utan åtskillnad.

En annan onöjaktighet är att ämnesserierna, G, icke klart kunnat avgränsas mot "Inkomna brev och handlingar, allmän serie", E, mot räkenskaperna, F, eller mot varandra inbördes. Inom E finnas häftade sviter, som givetvis måst respekteras. Likaledes ha påträffade större sviter i fullständig, eller nästan fullständig, diarieordning lämnats intakta och alltså förts till E.

Beträffande gränsdragningen mellan olika ämnesserier -- deras antal har vid nyordningen reducerats -- torde förekommande hänvisningar tjäna till ledning.

Ämnesserierna torde i regel i första hand bära rådfrågas, men fullständigheten kräver säkerligen ofta, att även E-serien, stundom också F-serien, rådfrågas.

Väl medveten om betydande onöjaktigheter, vilkas ^{av vad} existens/ovan/^{sagts} i någon mån torde förklarats, hoppas undertecknad dock, att arkiv och förteckning befinna sig i sådant skick, att de kunna göra forskaren avsedd tjänst.

Härnösand i december 1960.

Erik Dahlqvist

Ämnesserierna torde i regel i första hand bära rådfrågas, men fullständigheten kräver säkerligen ofta, att även E-serien, stundom också F-serien, rådfrågas. Väl medveten om betydande onöjaktigheter, vilkas existens/ovan/sagts i någon mån torde förklarats, hoppas undertecknad dock, att arkiv och förteckning befinna sig i sådant skick, att de kunna göra forskaren avsedd tjänst.